

ATENS ANTIKA DEMOKRATI JÄMFÖRD MED VÅR MODERNA

Tanken att arrangera ett seminarium i Stockholm där den atenska demokratin på 300-talet före vår tideräkning jämfördes med vår moderna västerländska demokrati framkastades av Cynthia Farrar, forskare vid Yale University i USA. Hon hade kontakt med de främsta forskarna på Atens demokrati i världen.

Genom ett samarbete mellan DemokratiAkademien, den parlamentariska Demokratiutredningen med Bengt Göransson som ordförande, Teologiska Högskolan i Stockholm och Medelhavsmuséet arrangerades hösten 1999 ett två-dagars seminarium på Södertörns högskola.

Den som levde i föreställningen att vår moderna demokrati i allt är överlägsen den tvåtusenfemhundra år gamla atenska demokratin fick sig åtskilliga tankeställare: Atens direkta demokrati kan väl mäta sig med vår representativa demokrati. Ur Atens demokratiska praktik växte det fram medborgerliga rättigheter som gällde även för icke-medborgare, den demokratiska moralen i Aten upprätthölls genom att merparten av medborgarna var delaktiga i beslutsfattandet, teaterkonsten blomstrade under Atens tvåhundra år av demokrati och särskilt komedierna fungerade som säkerhetsventiler där från kritik mot regimen luftades. Kanske är vår tid mer civiliserad och »feminin« i och med att idealet om den beväpnade medborgaren inte längre är självklart.

I november 1997 hade jag intervjuat Cynthia Farrar på Yale university. Hon hade skrivit den fascinerande boken *The Origins of Democratic Thinking* om den atenska antika demokratin. En bok jag läst om flera gånger. Hon bekände för mig att när hon skulle läsa juridik på Yale i slutet av Vietnamkriget var hennes ambition, med ungdomens rätt till övermod, att bli ledamot av Högsta domstolen i USA och förändra världen. Men hon gav upp idén att studera juridik innan hon ens hann börja och intresserade sig istället för demokratin i det antika Aten. När jag frågade om hon varit i Stockholm någon gång, svarade hon: »Nej, men låt oss ordna ett seminarium där om Aten så får jag en anledning att komma«.

Och så blev det. Hon hade kontakt med alla ledande forskare i världen om antikens demokrati, den som infördes av Kleisthenes 507 f. Kr. och avskaffades 322 f. Kr. när makedonierna intog Aten. 1999 arrangerade vi seminariet »Ancient Athenian Democracy and Modern Western Democracies« på Södertörns högskola. Vi hade tack vare Cynthia Farrar lyckats engagera många framstående föreläsare: John Dunn från Cambridge i England (i mitt antecknings-

block har jag skrivit: »John Dunn är John Cleese i rollen som professor.« Han kunde vara bitsk – när jag satt ordförande för seminariet slängde han ur sig att jag febrilt försökte modernisera Atens demokrati), Josiah Ober från Princeton i USA, Pierre Vidal-Naquet – stridbar intellektuell från Frankrike som attackerat Jan Myrdal och Noam Chomsky för att de förnekat folkmordet i Kambodja och för stödet till Robert Faurisson som förnekade Förintelsen av judar, Mogens Herman Hansen, legendarisk kännare av antiken vid Köpenhamns universitet, Peter Euben från Berkeley i Kalifornien samt Cynthia Farrar. Från Sverige medverkade bland andra Eva-Maria Svensson, Gunnar Falkemark och Bo Lindberg.

Bengt Göransson hade vid flera tillfällen tidigare efterlyst en demokratisk teori. Cynthia Farrar kommenterade syrligt att politisk teori idag precis som på Atens tid är fientlig mot demokratin – den vill avskaffa eller reducera demokratin eftersom den utgår från att »folk är fä«.

Jag har valt att göra korta referat av fyra av föredragen: Mogens Herman Hansen: *Direkt demokrati – i antiken och idag*, Peter Euben: *Aristofanes och Simpsons*, Josiah Ober: *Medborgarskap och rättigheter i antikens demokratiska Aten*, och Bo Lindberg: *Krig och demokrati*.

Direkt demokrati

Mogens Herman Hansen jämförde den direkta demokrati som tillämpades i Aten med den representativa demokrati som våra moderna demokratier kännetecknas av. Den direkta demokratin vilar på fem grundläggande värderingar:

- En vanlig medborgare är en intelligent person som är kapabel att fatta kloka beslut om sig själv och sina med-medborgare.
- Vanliga medborgare är beredda att skjuta sina egna intressen åt sidan när de hamnar i konflikt med samhällets intresse.
- Vanliga medborgare kan ta till sig nödvändig information som beslutsunderlag.
- Vanliga medborgare är intresserade av att delta i politiskt beslutsfattande istället för att bara delegera frågorna till professionella politiker.
- Atenarna ansåg att regelbundet deltagande i politiskt beslutsfattande gjorde dem kunniga och välinformerade eftersom alla frågor och beslut måste offentliggöras, muntligt eller skriftligt. Amatörer kan delta i förnuftigt beslutsfattande om man skiljer på den expertkunskap som behövs för att formulera beslutsalternativen och det sunda förnuft som krävs för att politiskt välja mellan alternativen.

Atens grundläggande värderingar enligt Hansen sammanföll i hög grad med utgångspunkterna i Robert A. Dahls demokratiska teori.

Hansen föreslog att man borde experimentera med direkt deltagande demokrati för att utveckla den representativa demokratin. Ett danskt förslag var att skapa en rådgivande elektronisk andra kammare med 70 000 personer som valdes ut slumpvis varje år. Nästan varje dansk skulle då hinna sitta i den elektroniska andra kammaren någon gång under sitt liv. Alla 70 000 skulle få ta ställning till samma frågor som den danska riksdagen behandlar, få tillgång till allt beslutsunderlag och de skulle få en dags betald ledighet i veckan för att kunna sätta sig in i materialet och rösta. Om en sådan form av direkt deltagande demokrati skulle göra vår representativa demokrati bättre än dagens parlamentarism kan man bara få reda på genom att våga experimentera.

Aristofanes och Simpsons

Professor Peter Euben från University of California jämförde Aristofanes komedier med dagens stå-uppare och Simpsons i teve. I demokratier fungerar komedier som politisk utbildning. Politisk komedi är bara möjlig i en demokrati – och nödvändig eftersom den bidrar till att skapa en tradition av självkritik. I Aten röstade medborgarna fram vinnande pjäser som drev med deras egna ledare, förlöjligade gudarna, militarismen, girigheten, grälsjukan, Sokrates, det lättlurade folket och skämtade vilt om sex, prutt och bajs, likt en modern tecknad serie som visar på klyftorna mellan sanning och lögn, mellan höga principer och politisk praktik. Ingenstans var frispråkigheten och yttrandefriheten större än i komedierna. Inte undra på att Platon surnade till över komedierna som han tyckte var skadliga för medborgarna. Ibland tog också demokratin illa vid sig och under tre år var det i lag förbjudet med komiskt förlöjligande. Men strax var det tillåtet igen. För en demokratisk hållning är självkritik och rätten att störa den politiska ordningen lika viktigt som att regera och skapa ordning i samhället.

Peter Eubens slutsats var att atenarna skulle ha skrattat gott åt Simpsons. I sitt tal till nationen 1992 gick George Bush till attack mot Simpsons, men amerikanarna i gemen hade säkert svårt att hålla sig för skratt.

Medborgarskap och rättigheter i antikens demokratiska Aten

Josiah Ober, professor i antikens historia vid Princeton University, har skrivit flera böcker om det demokratiska Aten, bland andra *Mass and Elite in Democratic Athens*, *The Athenian Revolution* och *Political Dissent in Democratic Athens*. Fokus för hans föreläsning var den atenska demokratins praktik och idéer och dessas relevans för vår tids politik och värderingar.

Det var inte principen om yttrandefrihet utan den praktiska tillämpningen av rätten till frispråkighet för människor med olika uppfattningar som gjorde att demokratin blomstrade i Aten. Medborgarnas fostran i Atens demokratiska ideal skedde genom den demokratiska praktiken, genom hur man fick det demokratiska maskineriet att fungera. En tydlig demokratisk moral förmedlades rent praktiskt i domstolarna, av juryerna, rådsförsamlingen osv.

Den traditionella, aristokratiska, moralkoden var »hjälp dina vänner–skada dina fiender«. Den stod i skarp konflikt till de demokratiska värderingarna om samarbete, om att eftersträva det allmänna goda, lägga band på strävan efter personliga fördelar och istället vara beredd att bidra med egna tillgångar, tid och liv till det gemensamma. Dessa värderingar var särskilt avgörande i det offentliga livet, i »medborgarvärlden«. Men de aristokratiska idéerna och uppförandekoden levde kvar och måste tyglas för att demokratin skulle överleva. De tävlingsinriktade, aggressiva, aristokratiska idealen begränsades till det privata livet och betraktades även där som problematiska. Sammansmältningen av konflikt- och samarbetsidealet, trots att den var problematisk, var samtidigt nyckeln till den atenska demokratin framgång.

Lagens bokstav var inte tillräcklig för att förmedla de medborgerliga idealen. Det var det omfattande medborgerliga deltagandet i beslutsfattande och domstolar osv som fyllde lagen med innehåll. Till skillnad från i Aten fylls lagarna i vår tid med innehåll i hög grad av professionella jurister. Atenarna visste att lagarna bars upp av människor som kunde göra fel. Deras lagar var ganska enkla och reglerade främst den formella ordningen för beslut och rättegång. Istället för en detaljerad lag var det reglerna för beslutsfattande och rättegångar – själva maskineriet i det demokratiska Aten – som avgjorde konflikter och utbildade nya generationer av medborgare. Atenarna förväntade sig att medborgarna skulle engagera sig i politiska och juridiska processer. De ansåg att moralen växte fram ur tillämpningen av rättvisa offentliga processer. Utbildning genom praktik sågs som det effektiva sättet att få kommande generationer av medborgare att omfatta de demokratiska idealen. Den demokratiska praktiken var en form av medborgerlig utbildning som gjorde den atenska demokratin framgångsrik och uthållig under flera århundraden och kapabel att ta till sig fruktbara beståndsdelar från andra konkurrerande etiska system. Moral springer inte bara ur värden och principer utan också ur samtal och offentliga diskussioner och framförallt ur praktiskt deltagande i politiken.

Pjäser och offentliga tal skrevs av dramatiker och talare som behärskade både den aristokratiska, kritiska, intellektuella stilen och den vanliga, folkliga, demokratiska diskussionen. Demosthenes framhöll den demokratiska kulturens grunder: frihet, formell jämlikhet och personligt skydd mot övervåld från

andra, samt ett särskilt skydd mot vissa personers aristokratiska fallenhet för att demonstrera sin överlägsenhet i privata relationer och det offentliga livet. Demokratin kunde endast överleva genom den kollektiva beslutsamheten hos många medborgare, som var för sig var svaga, att upprätthålla en ordning som tyglade den naturliga tendensen hos mäktiga individer att dominera över andra.

Särskilt viktig för att upprätthålla denna ordning var lagen om hybris. Men lagen i sig räckte inte, det var de aktiva medborgarna som frivilligt upprätthöll lagen i egenskap av jurymän och åklagare, som var den avgörande kraften. Genom effektiva offentliga straff mot övergrepp lärde de många känna sin egen makt, avskräckte de mäktiga och förmådde dem att bli medgörliga och efterleva de mångas vilja. Medborgarkollektivet var den kraft som upprätthöll lagen och utbildade i demokratins värden.

I den essä som Josiah Ober presenterade på seminariet diskuterade han »kvasi-rättigheter« i Aten, det vill säga sambandet mellan ett aktivt deltagande medborgarskap och negativa friheter. Ober menar att för första gången någonsin i vår nedtecknade historia, uppstod i Aten direkt ur den demokratiska politiska processen någonting som liknar våra medborgerliga rättigheter och friheter, trots att det klassiska Aten aldrig blev en demokrati i vår bemärkelse där de medborgerliga friheterna utsträcktes till hela befolkningen, och trots att rättigheterna aldrig fick status av »medfödda och universella mänskliga rättigheter«.

I Aten betraktades individuella rättigheter som proklamerade och villkorliga snarare än naturliga, medfödda och oförytterliga rättigheter. Ober kallar de atenska rättigheterna kvasi-rättigheter eftersom atenarna aldrig uppfattade att rättigheterna hade en universell eller metafysisk existens, att de var givna av Gud eller naturen. För atenarna var rättigheter till för dem som uppenbart förtjänade dem och endast så länge som andra rättighetsbärare var beredda att erkänna dem och aktivt verka för att försvara dem. Atenarna utvecklade en detaljerad formell rättsordning men insåg att lagen bestod av meningslösa ord om inte medborgarna upprätthöll den. När lagen utmanades av de mäktiga måste den upprätthållas genom att samhället kraftfullt försvarade den. Till skillnad från i moderna demokratier var den atenska lagen beroende av att var och en av medborgarna direkt och omedelbart försvarade lagen och de värden den vilade på.

Den primära gruppen av rättighetsbärare och rättighetsförsvarare var medborgarna, demos. Denna stora socio-ekonomiskt brokiga skara på ca 30 000 personer definierades genom ålder, kön och härkomst; en typisk atensk medborgare var en man över 18 år som var född av en atensk far och en atensk mor, vars grannar formellt hade röstat i den lokala församlingen och accepterat ho-

nom som medborgare, och vars namn skrivits in i hans stadsdels medborgarlista. Medborgarskaran var homogen vad gällde kön och etnicitet men mycket skiktad när det gällde egendom och inkomst. Rika och fattiga atenska medborgare var jämlika politiskt och inför lagen: varje medborgare var jämlik till rösträtt (isopsephos), hade lika rätt att tala i församlingen (isegoria) och var lika inför lagen (isonomia). Inga egendomsregler begränsade medborgarskapet; den atenske daglönaren hade samma ställning som den rikaste godsägaren. Rättigheterna som varje atensk medborgare ägde vilade på övertygelsen att varje medborgare liksom medborgarförsamlingen som helhet skulle träda till försvar för varje medborgares frihet att tala, för mötesfrihet och rätt till oberoende (eleutheria), för likhet inför lagarna och i politiken (isotes) och för personlig säkerhet från förnedring och övergrepp (soteria).

Den atenska »medelklassens« mentalitet präglades av moderation, självbehärskning, självförsörjning och personlig försakelse inför gemensamma intressen. Man förkastade lyx, ett överdådligt leverne och skryt om egendom. Medborgarskap, frihet, oberoende och jämlikhet var högsta värden. Mannen, den hårt arbetande jordbrukaren, den hårt kämpande soldaten, stod i centrum i det sociala och politiska livet.

Aristoteles förklarade utifrån psykologiska egenskaper varför vissa grupper uteslöts från medborgarskapet i Aten: kvinnor, slavar och barn var olämpliga som medborgare på grund av defekter i deras förmåga till reflektion. Barn av manligt kön var endast temporärt oförmögna.

Steget till en radikal demokrati togs i Aten 508/507 f Kr efter ett folkligt uppror mot ett Spartastött försök att installera ett litet oligarkistyre. Denna atenska revolution och den konstitutionella ordning som den frambringade skapade den atenska medborgerliga självbilden och det demokratiska systemet under tre- och fyrahundratalet f Kr. Gränsen för vilka som kunde vara politiskt aktiva medborgare utvidgades nu till att omfatta även de atenare som var egendomslösa. Atens medelklassvärderingar om frihet och jämlikhet mellan medborgare kopplades inte längre till egendom.

Denna radikala omdefiniering möjliggjorde att värderingarna om frihet, jämlikhet och personlig säkerhet kunde bestå under lång tid och utsträckas till personer utanför de egentliga medborgarna. Kvasi-rättigheter omfattade allt fler och allt oftare icke-medborgare. Liberaliseringen var särskilt tydlig under trehundratalet, Platons och Aristoteles tid. Den politiska spänningen i Aten och risken för inbördeskrig hängde samman med vilka som uteslöts från rösträtten och medborgarskapet.

Till det demokratiska Atens »fria och lika medborgare« räknades många personer som tidigare traditionellt betraktats som inkapabla att vara med-

borgare på grund av deras beroendeställning och påstått moraliska underlägsenhet (t ex daglönare, hantverkare som saknade egendom). Inkluderandet av dessa grupper bland medborgarna öppnade vägen (såväl lagligt som i praktiken) för utvidgningen av lagliga immuniteter i form av »negativa rättigheter« för andra atenare som hade betraktats som beroende och mindervärdiga: barn, kvinnor, slavar och invandrare.

I Aten var det förbjudet att avsiktligt slå slavar och utlänningar. En förklaring sas vara att enklare medborgare inte gick att skilja till klädsel och utseende från slavar och utlänningar. Risken fanns att man slog till en medborgare och för att skydda sin egen personliga säkerhet beslöt därför rådsförsamlingen att det var förbjudet slå slavar. Slavar och utlänningar var garanterade yttrandefrihet och tilläts bli rika, slavar kunde också få bli fria. Det atenska medborgarkollektivet skyddade slavars och utlänningars rätt till egendom lika mycket som de atenska medborgarnas. När väl medborgarskapets koppling till egendom upphört blev gränsen mellan medborgare och icke-medborgare upplöst och fler grupper inkluderades som rättighetsbärare.

Atens ovilja att tolerera övergrepp mot icke-medborgare framgick av lagen om förbud mot hybris. Med hybris menades att avsiktligt visa missaktning mot en annan person genom våldsamt tal som grova förolämpningar eller handlingar som till exempel fysiskt våld. Man kan jämföra med våra lagar mot ärekränkning och hets mot folkgrupp. Hybris var något som rika ägnade sig åt. Om inte den atenska demokratin lyckades hålla överklassen på mattan genom att kväsa översittarfasoner äventyrades grunden för demokratin, friheten, jämlikheten och den personliga säkerheten. Därför var det viktigt att upprätthålla dessa kvasi-rättigheter.

Men rättigheterna grundades inte på någon naturlig eller gudomlig källa utan på politiskt deltagande, på engagerade medborgares medvetna handlingar och ett kollektivt försvar av den angripna individen. Lagen hade ingen självständig existens utan var för att efterlevas helt beroende av medborgarna som frivilliga offentliga åklagare och jurymedlemmar. För atenarna fanns det ingen meningsfull betydelseskillnad mellan »medborgare« och »regering«. I Aten kom hotet mot demokratin och de enskilda medborgarna från maktfullkomliga individer eller grupper, inte från »staten« eller »regeringen«.

Lagen mot hybris tillät inte ens hybris mot slavar. Den gjorde ingen skillnad mellan medborgare och icke-medborgare. Samtidigt visade den på en viktig skillnad mellan positiva deltagar-rättigheter och negativa friheter. Visserligen hade medborgarna ingen särställning bland dem som skyddades av lagen men det var endast berättigade atenare, dvs fullmyndiga medborgare, som hade rätt att väcka åtal enligt anti-hybrislagen. Om en medborgare väckte åtal mot

någon för hybris men inte lyckades få minst 4/5 av de 500 jurymedlemmarna att stödja åtalet måste han betala dryga böter som motsvarade ungefär tre års-löner för en skicklig hantverkare. Att utöva sina positiva rättigheter hade uppenbarligen sina risker, men lagen mot hybris visade att ingen kunde våldföra sig på utlänningar, slavar, kvinnor och barn utan att riskera att bli straffad.

Utlänningar och slavar hade samma religiösa frihet som alla andra i Aten. Naturalisering, dvs att upptas som medborgare, var också möjligt genom ett särskilt beslut av folkförsamlingen. En del utlänningar, och även före detta slavar, gavs rösträtt på det sättet. Såväl utlänningar som slavar tjänstgjorde i Atens militär och förtjänstfull tjänst som soldat eller flottist resulterade vid flera tillfällen i massfrigörelse av slavar och massupphøjelse av utlänningar till medborgare.

I praktiken slank många icke-etniska atenare in i rullorna över medborgare utan särskilda beslut av folkförsamlingen. Stadsdelsmötena röstade om vilka som skulle accepteras som medborgare och då höll man inte alltid så hårt på reglerna om atenskt ursprung.

Platon ansåg att de alltmer jämställda relationerna mellan män och kvinnor var demokratins allvarligaste fel. Demokratin gav kvinnorna rätt att röra sig fritt vilket också Aristoteles vände sig emot. Eftersom många av Atens medborgare var egendomslösa arbetare var deras hustrur tvungna att arbeta utanför hemmet för att familjen skulle klara sin ekonomi. I själva verket förutsatte Atens demokratiska kultur att också kvinnorna arbetade. Att det fanns många starka framgångsrika kvinnor i Aten framgår t ex av Aristofanes komedi »Ecclesiazune« där Atens medborgare som enbart bestod av män, konfronterades med ett beslut i folkförsamlingen där kvinnorna blir medborgare och där-efter genomför en radikal omorganisering av samhället på ett hyper-jämställt sätt. Komedierna fungerade som ventiler för kritik som pekade på motsättningar mellan demokratiska principer och verkligheten i den demokratiska kulturen. Komedierna väckte åskådarnas fantasi för alternativa utopiska sätt att organisera samhället och utgjorde samtidigt ett försvar för demokratin genom att uppmuntra till fri diskussion. Den allmänna atenska uppfattningen var att demokratin var bräcklig och hade svårt att överleva allvarliga kränkningar av lagen.

Enligt den aristokratiska ideologin krävdes strikt kontroll av de icke-medborgare som stod närmast medborgarna, dvs medborgarnas barn och kvinnor. Atens demokratiska ideologi såg däremot att det största hotet mot den demokratiska ordningen kom från överlägsna personer som gjorde sig skyldiga till hybris och som förödmjukade andra i samhället genom arroganta handlingar. Det demokratiska Aten såg en fara i att de svaga – kvinnor, barn, slavar

och utlänningar – utsattes för övergrepp av översittarna, inte att dessa svaga grupper skulle kunna skada samhällsordningen, vilket aristokraterna ansåg. Demokraterna befarade att mäktiga översittare skulle upprätta hierarkiska relationer inom samhället på sina egna villkor genom att förolämpa svagare personer i ord eller handling, särskilt genom sexuella kränkningar, och gå fria från straff. Om en sådan person, eller den klass av mäktiga personer han företrädde, framgångsrikt lyckades etablera en stabil »personlig« social hierarki inom samhället, ett socialt rum dit in den lagliga demokratiska auktoriteten inte nådde, skulle det betyda slutet för en effektivt fungerande demokratisk makt. Det är av detta skäl som en framgångsrik hybris-handling som inte straffades kunde betecknas som ett omkullkastande av demokratin.

Atens sätt att reagera på hybris-handlingar skiljer sig från vår tids rättsordning. Man skapade inte ett särskilt ämbetsverk som skulle bevaka dessa personer utan istället hade varje medborgare rätt att väcka åtal och argumentera för åtalet inför en stor församling av medborgare som skulle pröva saken. Den goda ordningen i Aten stod och föll med modet och villigheten hos dess medborgare att väcka åtal mot fridstörare. Samhällsordningen vilade på medborgarkollektivets vilja att upprätthålla den.

Josiah Obers slutsats är att den demokratiska praktiken i Aten drev fram såväl positiva deltagar-rättigheter som negativa friheter. Rättigheterna att delta i de demokratiska besluten var förbehållna medborgarna medan vissa negativa lagfästa friheter kom att omfatta alla invånare, även icke-medborgare, i Aten.

Det klassiska Aten angav ingen som helst metafysisk grund för att tillerkänna personer rättigheter. Atenarna såg individuell värdighet och demokratisk offentlig auktoritet som beroende av hur samhällets medlemmar agerade. Om rättigheterna inte konsekvent och resolut upprätthölls av de flesta medborgarna den mesta av tiden skulle de helt sonika upphöra att existera. Denna inställning kan kanske, framkastar Josiah Ober, ge oss moderna människor en ledtråd till varför rättigheter inte alltid hävdas i vår tid. Atenarnas vilja att förlita sig på frivillighet och deras allmänna ovilja att delegera viktiga beslut till särskilda myndighetsinrättningar kan kanske få oss att se i ett nytt ljus vårt eget moderna sätt att koppla upprätthållandet av rättigheter till formella institutioner tillsatta av mäktiga och kanske hotfulla centrala myndigheter.

Krig och demokrati

Seminariet avslutades med att Bo Lindberg talade om krig och demokrati. Han punkterade de bäge myterna att demokratier inte för krig och att demokratier inte krigar med varandra. Tveksamma påståenden som härstammar från Immanuel Kants skrift *Den eviga freden*.

Kriget är i själva verket rotskottet till demokratisk jämlikhet, förklarade han. Medborgarskapet har varit förknippat med militärtjänstgöring ända sedan antikens grekiska stadsstater. Bland de tungt beväpnade fotsoldaterna odlades kulturen av den beväpnade medborgaren och patriotismen, men också av jämlikhet och solidaritet. Männerna hade samma träning och samma vapen. Fotsoldaterna, *hoplites*, valde sina generaler, befälsstrukturen var platt och soldaternas lydnad var inte ovillkorlig. Medborgaren-soldaten var en hörnsten i den grekiska demokratin. Aten militära styrka låg främst i flottan som gjorde det möjligt att dominera över andra grekiska stadsstater. Krigsfartygen var bemannade med män med modesta inkomster som tjänstgjorde som roddare, ibland sida vid sida med slavar. Eftersom flottan var så viktig för Aten utvidgades medborgarskapet till dem som tjänstgjorde i flottan och till andra med jämförbar ekonomisk ställning. En liknande utveckling ägde rum i andra stadsstater med med sjöfart och handel och stor befolkning, som Syracusa och Corcyra.

Idealet »den beväpnade medborgaren« har varit långlivat i västvärlden. Såväl Aristoteles som Machiavelli omhuldade det. Även Rousseau glorifierade medborgar-soldaten och prisade Sparta som exempel på medborgerlig dygd. De amerikanska och franska revolutionerna tillämpade idén om medborgar-soldaten i stor skala. Den franska revolutionen utrustade stora befolkningsgrupper med vapen och mobiliserade 1793 en nation av medborgare mot revolutionens fiender. Krig var inte längre en fråga för kungar utan för nationer. Hela nationen drogs in i striden. Teorin om det nya totala nationella kriget formulerades av Clausewitz. Den franska revolutionen resulterade i att krig i högre grad än tidigare rättfärdigades ideologiskt. Kombinationen under 1800-talet av massmobilisering, nationell enighet och frigörelse fick till följd att människoslakten genom krig blev mycket mer omfattande än före demokratins genombrott. Idén om medborgar-soldaten tog under fredstider sig uttryck i obligatorisk värnpliktstjänstgöring i åtskilliga europeiska länder. Allmän värnplikt var ett sätt att ena och disciplinera folket, det var snarare ett medel för att uppnå nationsbyggande och nationalism än demokratisering. Men en följd av den allmänna värnplikten blev kraven på utvidgad rösträtt, plikten att försvara sitt land kopplades till rösträtten. »Ett gevär, en röst«, var en slogan i slutet av 1800-talet i Sverige.

Idag upplöses den allmänna värnplikten med risk för anti-demokratiska yrkesarméer. Men å andra sidan ser vi ett icke-nationellt medborgarskap växa fram som kanske minskar krigsrisken mellan nationer. Kanske kommer militärt försvar att organiseras på en icke-nationell bas i framtiden.

Militära dygder är marginaliserade i dagens moderna samhälle. Att hylla

mod, offer och ridderlighet uppfattas som hyckleri med tanke på krigens brutalitet. Samhället har blivit mer civiliserat. Eller ska vi säga »feminiserat«, föreslog Bo Lindberg.

*

Seminariet 1999 blev en flerdagarsfest av föredrag, seminarier och diskussioner. Det var högsommarvärme när jag, Cilla Nergårdh, Josiah Ober och Cynthia Farrar hade vårt eftersnack på en uteservering vid Mariatorget. Upptända av alla engagerade diskussioner och nya möten lovade vi varandra fortsatta intensiva kontakter och arbete kring demokratins historia och spännande framtid.

L.E.